

Las obszarem wartości społecznych

Andrzej Grzywacz
Wydział Leśny SGGW, Warszawa

- Współcześnie nauki leśne wyróżniają i opisują ponad 40 funkcji lasów, zwykle zgrupowanych w 3 działach:
 - produkcyjne (gospodarcze)
 - ochronne (ekologiczne)
 - społeczne (publiczne)
- **Wśród funkcji społecznych** znamy i doceniamy rolę lasu i leśnictwa w różnych formach turystyki i rekreacji, zbioru grzybów, owoców i ziół dokonywanych na masową skalę, edukacji leśnej dzieci i młodzieży, obiektu wielorakich badań naukowych, miejsca inspiracji twórczych, działań prozdrowotnych, licznych miejsc pamięci narodowej.

Lasy są zakładem pracy dla:

- 27 tys. pracowników PGL Lasy Państwowe
- 2,5 tys. leśników zatrudnionych w parkach narodowych i krajobrazowych
- 3 tys. leśników zatrudnionych w średnim i wyższym szkolnictwie leśnym, instytutach badawczych, różnych instytucjach rządowych i samorządowych

- około 50 tys. pracowników usług leśnych
 - drwale, kierowcy, operatorzy sprzętu, robotnice i robotnicy leśni
- ponad 350 tys. pracowników sektora leśno-drzewnego
 - przemysł tartaczny, płytowy, meblarski, celulozowo-papierniczy, zakłady przetwórstwa produktów runa leśnego i dziczyzny

- Na świecie występuje ok. 80 tys. gatunków drzew, nie licząc wysokich i niskich krzewów
- Z ich drewna wykonuje się ponad 30 tys. przedmiotów różnego typu, rodzajów i kształtów, m.in.
 - domy, budowle i obiekty
 - meble
 - sprzęt gospodarstwa domowego
 - liczne urządzenia przemysłowe
 - podkłady kolejowe
 - słupy teletechniczne
 - papier, tekturę, karton
 - instrumenty muzyczne
 - narzędzia
 - broń
 - zabawki
 - mosty
 - obudowę portów
 - tworzywa sztuczne

- Znacznie mniej jest znana społeczeństwu
kulturotwórcza rola lasu
- Bez lasów i pochodzącego z nich drewna nie byłoby wspaniałych obiektów, arcydzieł kultury i sztuki, budownictwa.

Na „**Liście Światowego Dziedzictwa
Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO**” znajdują się z
Polski:

- Puszcza Białowieska
- Park Mużakowski (Łęknica – Bad Muskau)
- Kalwaria Zebrzydowska - zespół architektoniczny i krajobrazowy oraz las (park) pielgrzymkowy
- Pradawne i pierwotne lasy bukowe Karpat (z terenu Polski buczyny w gminie Cisna i Lutowiska)

Brama wejściowa do Białowieskiego Parku Narodowego

- Drewniane Świątynie (Kościoły Pokoju) w Jaworze i Świdnicy
- Drewniane Kościoły południowej Małopolski (Binarowa, Blizne, Dębno, Haczów, Lipnica Murowana, Sękowa)
- Drewniane Cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat – 16 cerkwi, z czego 8 znajduje się na terenie Polski (Brunary, Chotyniec, Kwiatów, Owczary, Powroźnik, Radruż, Smolnik, Turzańsk)

Kościół w Haczowie

Cerkiew w Chotyńcu

- Stare Miasta w Krakowie, Warszawie i Zamościu
- Średniowieczny zespół miejski Torunia
- Królewskie kopalnie soli w Wieliczce i Bochni
- Zamek Krzyżacki w Malborku
- Hala Stulecia we Wrocławiu
- Kopalnia rud ołowiu, srebra i cynku wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi w Tarnowskich Górach

Auschwitz – Birkenau, niemiecki nazistowski obóz
koncentracyjny i zagłady

Krzemionkowski region prehistorycznego górnictwa
krzemienia pasiastego

Oczekują na wpis na tzw. Listę Informacyjną UNESCO:
Młyn Papierniczy w Dusznikach Zdroju, Kanał
Augustowski, Pieniński przełom Dunajca, Gdańsk –
miasto wolności i pamięci, Modernistyczne śródmieście
Gdyni

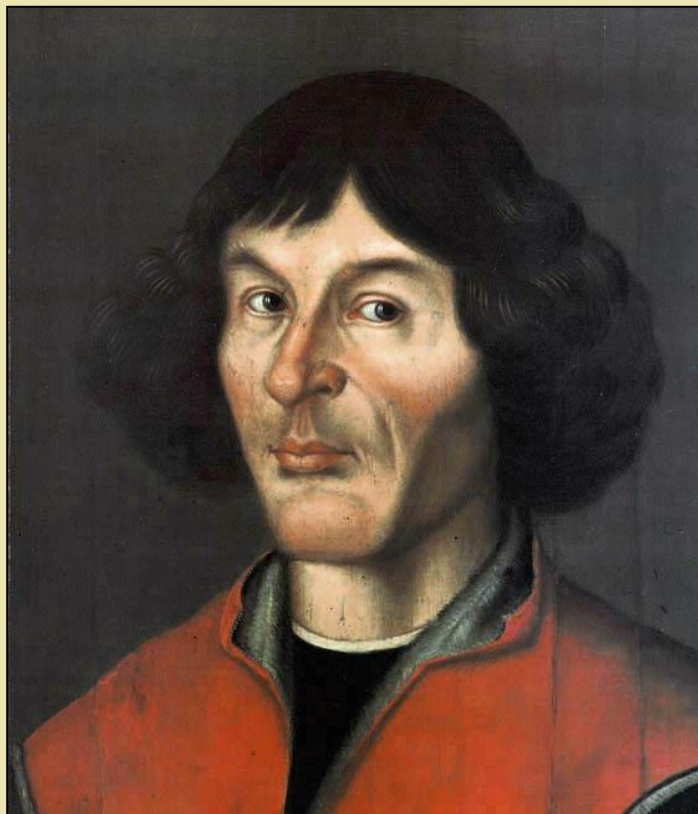
- To także zawarte w nich zabytkowe drewno: więźby dachowe, stropy, podłogi, klatki schodowe, stolarka okienna i drzwiowa, meble, sprzęt gospodarstwa domowego
- W kościołach – kaplice, ołtarze, organy, konfesjonały, stalle, ławki, rzeźby
- W innych obiektach – drewniane rusztowania oraz liczny drewniany sprzęt wewnętrzny i zewnętrzny

- Przykładem tylko niech będzie wspaniały ołtarz Wita Stwosza w Kościele Mariackim w Krakowie, wykonany w latach 1477-1489
 - obudowa tryptyku (skrzynia) jest z drewna dębowego
 - figury wykonano z pni lipowych

Ołtarz Wita Stwosza

- **Światowa Lista „Pamięć Świata UNESCO”**
zawiera 14 obiektów dziedzictwa dokumentacyjnego,
zgłoszonych przez Polskę.
- Otwiera „Listę” genialne dzieło Mikołaja Kopernika
„De revolutionibus orbium coelestium” (1543),
wydrukowane w Norymberdze w oficynie Johanna
Petreiusa na papierze wykonanym ze ścieru
drzewnego i włókien roślinnych.

Mikołaj Kopernik

NICOLAI CO
PERNICI TORINENSIS
DE REVOLUTIONIBVS ORBI-
um cœlestium, Libri VI.

.Habes in hoc opere iam recens nato, & ædito,
studiose lector, Motus stellarum, tam fixarum,
quàm erraticarum, cum ex ueteribus, tum etiam
ex recentibus obseruationibus restitutos: & no-
uis insuper ac admirabilibus hypothesibus or-
natos. Habes etiam Tabulas expeditissimas, ex
quibus eosdem ad quoduis tempus quàm facilli-
me calculare poteris. Igitur eme, lege, frueri.

Ἀγαμέμνωνος ὁδὸς εἰσὶν.

Norimbergæ apud Ioh. Petreium,
Anno M. D. XLIII.

- Na różnych typach i gatunkach papieru wykonanego z różnorodnych surowców, głównie z celulozy pochodzącej z chemicznego przetworzenia zrębków drewna, zapisane są również na tej „Liście”:
 - rękopisy nut Fryderyka Chopina
 - akta Konfederacji Generalnej Warszawskiej (1573)
 - Archiwum Komisji Edukacji Narodowej (1773-1794)
 - Archiwum Instytutu Literackiego w Paryżu
 - Archiwum Radziwiłłów i Księgozbiór Nieświeżski

Fryderyk Chopin

- Archiwum Ringelbluma (archiwum warszawskiego getta)
- Tablice 21 Postulatów Gdańskich z Sierpnia 1980 r.
- Kodeks Supraski
- Archiwum Biura Odbudowy Stolicy
- Akta Unii Lubelskiej (1569)
- Dokumenty polskiego wywiadu radiowego z okresu Bitwy Warszawskiej 1920 r.

- Raport Jürgena Stroopa „Żydowska dzielnica mieszkaniowa w Warszawie już nie istnieje” (opis zagłady getta, wiosną 1943 r.)
- Zbiory Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu
- Traktaty pokojowe zawierane od II połowy XV do końca XVIII wieku między Królestwem Polskim i Cesarstwem Tureckim
- Księga Henrykowska (XIII/XIV w.)
- Akta i Biblioteka Braci Czeskich (XVI-XIX w.)
- W przygotowaniu są inne dokumenty o znaczeniu europejskim i światowym

„Każda kartka papieru to częstka przetworzonego lasu”

To hasło utworzone przeze mnie i powtarzane przy każdej nadarzającej się okazji, powinno również być często przekazywane podczas zajęć z edukacji leśnej z dziećmi i młodzieżą.

- Na deskach, głównie dębowych pochodzących z drzew rosnących w naszych lasach, mamy liczne obrazy wybitnych artystów polskich, jak i zagranicznych (co udokumentowano metodami dendrochronologii) – np. Rembrandta i innych wielkich mistrzów z terenu dzisiejszego Beneluksu
- Wiele grafik wykonywanych było i jest metodą drzeworytu, w szczególności dawniej, w tym do ilustrowania książek i prasy

Św. Krzysztof – najstarszy
drzeworyt (1423)

Wykonywanie odbitki
drzeworytniczej

- Współczesny papier służy do propagowania wiedzy, jako nośnik do przekazywania informacji, komunikacji społecznej oraz funkcjonowania uczelni i szkół, biur, urzędów i instytucji
- W powszechnym użyciu są papierowe opakowania wielu produktów, papier toaletowy, papierowe ręczniki i chusteczki higieniczne, serwetki stołowe, znaczki pocztowe i skarbowe, banknoty i tzw. papiery wartościowe.

- **„Lista Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego”**, ratyfikowana przez Polski Komitet UNESCO, zawiera obecnie 32 pozycje, w tym również związane z lasami i drewnem, m.in.:
 - rusznikarstwo artystyczne
 - szopkarstwo krakowskie
 - flisackie tradycje w Ulanowie
 - sokolnictwo
 - zabawkarstwo żywiecko-suskie
 - bartnictwo
 - plecionkarstwo

Flisacy z Ulanowa

Muzyka daje radość, wytchnienie i wypoczynek,
towarzyszy w wielu chwilach naszego życia, a mimo to
część osób nie uświadamia sobie, że znaczna część
instrumentów i orkiestr bierze swój początek w lesie, w
drewnie, w surowcu rezonansowym.

Skrzypce, altówka, wiolonczela, viola da gamba, kontrabas, gitara, mandolina, lutnia, harfa, cytra, lira, banjo, fortepian, pianino, klawikord, klawesyn, szpinet, cymbały, organy, fisharmonia, akordeon, bajan, kotły, bębny, werble (perkusyjne membranowe z drewnianą obudową), flet, obój, klarnet, fagot, kontrfagot, saksofon (dęte, zaliczane do instrumentów drewnianych, choć zbudowane z metali, gdyż posiadają drewniane stroiki), ksylofon, marimba (sztabkowe), kastaniety, marakasy, klekotki, grzechotki i wiele innych.

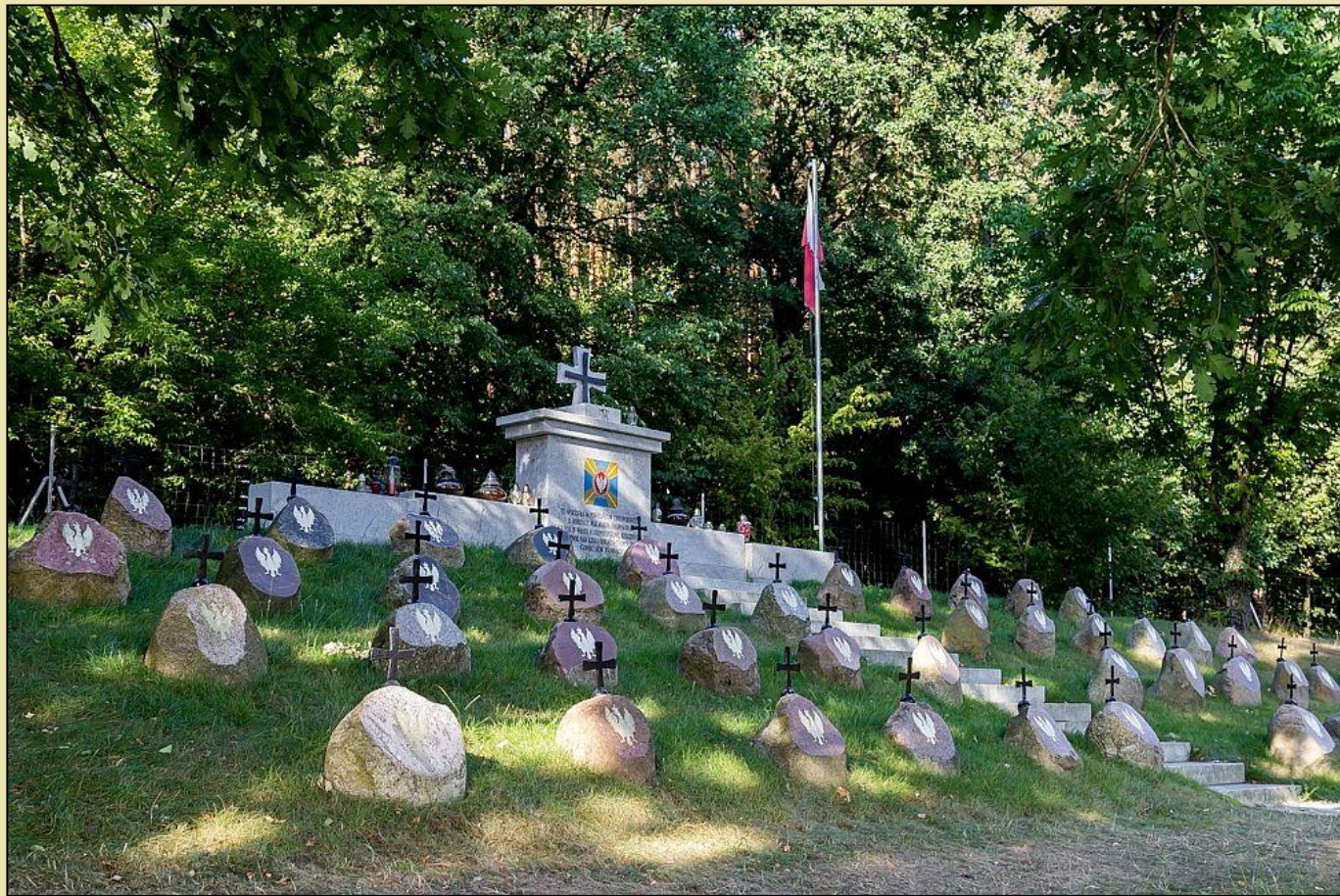
- Na podstawie inwentaryzacji wykonanej przez CILP w 2008 r. wiemy, że pod opieką leśników, **na terenach administrowanych przez Lasy Państwowe znajduje się ponad 2 tys. różnych obiektów dziedzictwa kulturowego**, wpisanych do ewidencji wojewódzkich konserwatorów zabytków lub umieszczonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego

- Są to bardzo różnorodne:
 - dzieła architektury, budownictwa i obiekty techniki
 - dzieła budownictwa obronnego
 - miejsca pamięci narodowej
 - obiekty archeologiczne
 - obiekty architektury zieleni
 - zabytki ruchome
- Zabytki archeologiczne stanowią 56% wszystkich pozycji tego rejestru

Muzeum Leśnictwa w Gołuchowie

- Według eksperckich szacunków, nierejestrowych obiektów zabytkowych znajduje się w lasach ponad 5 tys.
- Są to m.in.:
 - kaplice
 - krzyże
 - cmentarze
 - pojedyncze mogiły
 - miejsca walki i męczeństwa narodu polskiego
 - leśne obiekty i ślady wiary

Cmentarz w Kopnej Górze

- Do tej pory w lasach zinwentaryzowano ponad 100 tys. obiektów archeologicznych
- Są to:
 - kurhany i cmentarzyska, grodziska
 - pozostałości osad obronnych
 - ślady pradziejowego górnictwa i hutnictwa
 - dawne smolarnie, papiernie, wytwórnie potażu, mielerze
 - różnorodna infrastruktura militarna z bardzo dawnych i stosunkowo niedawnych wojen, bitew i potyczek
 - ślady bardzo dawnych upraw rolniczych

- Ogromny postęp w tym zakresie nastąpił w ostatnich latach dzięki zastosowaniu nowej technologii – lotniczego skanowania laserowego (ALS oraz LiDAR)
- Tereny leśne są najmniej przekształcone przez działalność człowieka, są stosunkowo stałym elementem krajobrazu przyrodniczego

- W krajobrazie kulturowym szczególne znaczenie mają **las pamięci** (*silva memoriam*) i **drzewa pamięci** (*arbor memoriam*)
- Do znanych drzew-symboli należą:
 - Lipy Sobieskiego – sadzone dla upamiętnienia Wiktorii Wiedeńskiej w 1683 r.
 - Lipy Wolności – sadzone w 1918 r. po odzyskaniu przez Polskę niepodległości

Lipa Sobieskiego w Stanicy

- Sadziliśmy bardzo liczne drzewa i krzewy na 1000-lecie Państwa Polskiego, w rocznicę Chrztu Polski (1966)
- Obecnie zaplanowano przez Polskie Towarzystwo Leśne i Lasy Państwowe założenie nowych nasadzeń – alei, skwerów, zieleńców, małych parków, rocznicowych upraw, kęp lub pojedynczych drzew, w latach 2017-2021, dla uczczenia 100-lecia odrodzenia Polski spod zaborów

- Wiele drzew wpisanych do rejestru pomników przyrody posiada bardzo bogate legendy i prawdziwe historie, w tym występujące na terenie Dolnego Śląska, na czele z najstarszym obecnie drzewem naszego kraju jakim jest cis pospolity (*Taxus baccata*), rosnący w Henrykowie koło Lubania (ok. 1250 lat)

Cis z Henrykowa koło Lubania

1911

2013

2016

- Współcześnie również nie brakuje przykładów licznych akcji sadzenia drzew pamięci
- Z żołądzi pochodzących z naszego do niedawna najstarszego, ponad 740-letniego dębu szypułkowego „Chrobry” (Nadleśnictwo Szprotawa), pobłogosławionych przez Jana Pawła II w 2004 r., wyhodowano sadzonki i rozmieszczono w wielu miejscach kraju jako „dęby papieskie”

Dąb Chrobry w Piotrowicach

Dąb szypułkowy „Chrobry” został podpalony w listopadzie 2014 r. przez wandalę, a na wiosnę 2021 r. zmarł całkowicie

- Drugim etapem nasadzeń drzew papieskich były „benedyktynki” (ponad 40 tys. sadzonek), wyprodukowane z nasion 8 rodzajów reprezentujących najbardziej znane ekotypy głównych drzew leśnych Polski. Pobłogosławił je Benedykt XVI podczas pielgrzymki do naszego kraju w 2006 r.: sosna piska (Nadleśnictwo Maskulińskie), sosna taborska (Miłomłyn), sosna limba (Tatrzański PN), świerk istebniański (Wisła), dąb szypułkowy z pomnika przyrody „Adam” (Jamy), buk zwyczajny (Goleniów), jodła z LZD Krynica, cis z Borów Tucholskich (Zamrzenica)
- Sadzono również cisy dla upamiętnienia beatyfikacji (2011) i kanonizacji (2014) św. Jana Pawła II.

- Istnieją nasadzenia upamiętniające leśników zamordowanych w 1940 r. w Katyniu, Charkowie, Miednoje i Bykowni (np. w nadleśnictwach Celestynów, Oleszyce, Oleśnica, Zamrzenica) oraz ofiary tragicznej katastrofy samolotu prezydenckiego w kwietniu 2010 r. pod Smoleńskiem (np. w nadleśnictwach Gostynin, Oleszyce, Siewierz, Świerklaniec)
- Dęby posadzono również jesienią 2011 r. w Nadl. Celestynów niedaleko Warszawy, jako element symbolicznego założenia martyrologicznego „Golgota Wschodu Leśników Polskich”.

Golgota Wschodu Leśników Polskich (Nadl. Celestynów)

- Mamy dużo „Lasów pamięci”, gdzie spoczywają powstańcy listopadowi i styczniowi oraz ci, którzy polegli podczas walk i masowych egzekucji I i II wojny światowej
- Szczególnie dużo jest miejsc zbrodni okupantów hitlerowskich i sowieckich. Tylko dla przykładu wymienię te, które znam osobiście:
 - Las Szpęgawski k. Starogardu Gdańskiego
 - Las Brwileński k. Płocka
 - Las Barbarka w Nadleśnictwie Toruń

- Las Piaśnicki k. Wejherowa
- Las Grabiński k. Iwonicza
- Las Stocki k. Nałęczowa
- Las Karnkowski k. Lipna
- lasy koło Gib, gdzie na zbiorowym, pamiątkowym kamieniu wyryto krótki napis „Zginęli, bo byli Polakami”
- To tylko niektóre miejsca martyrologii narodu polskiego, obywateli Polski różnych narodowości – Żydów, Romów, Białorusinów, Ukraińców i innych

Las Piaśnicki k. Wejherowa

Na terenie lasów RDLP w Toruniu znajdują się bardzo liczne miejsca pochówku ofiar Zbrodni Pomorskiej (1939/40): Las Barbarka (Nadleśnictwo Toruń), Las Brzezinka nad jeziorem Bachotek (Brodnica), Dąbia Góra (Różanna), Las Gdański i Las Kujawski (Bydgoszcz), Mniszek – Grupa (Dąbrowa), Las Karnkowski (Skrwilno), Rudzki Most (Tuchola), Las Pińczata (Włocławek), Las Gniewkowski (Gniewkowo), Lasy pod Łukowem (Czersk) i w wielu innych nadleśnictwach. Najwięcej takich miejsc w Polsce jest w lasach gdańskiej i toruńskiej dyrekcji LP – o różnej powierzchni i liczbie pochowanych ofiar.

- Dla bardzo wielu polskich poetów las był nieodłączną treścią twórczości, nie tylko tłem, ale i obiektem ich przeżyć artystycznych
- Należeli do nich m.in.:
 - Krzysztof K. Baczyński
 - Konstanty I. Gałczyński
 - Jerzy Harasymowicz
 - Jan Kasprowicz
 - Jan Kochanowski
 - Maria Konopnicka
 - Bolesław Leśmian
 - Adam Mickiewicz
 - Cyprian Norwid
 - Wincenty Pol
 - Julian Przyboś
 - Juliusz Słowacki
 - Leopold Staff
 - Julian Tuwim
 - ks. Jan Twardowski

- Można również wymienić liczne grupy pisarzy, malarzy, rzeźbiarzy, kompozytorów, muzyków, fotografików, filmowców i innych artystów, którzy stworzyli znaczące dzieła inspirowane lasem oraz zwierzętami i roślinami w nim bytującymi

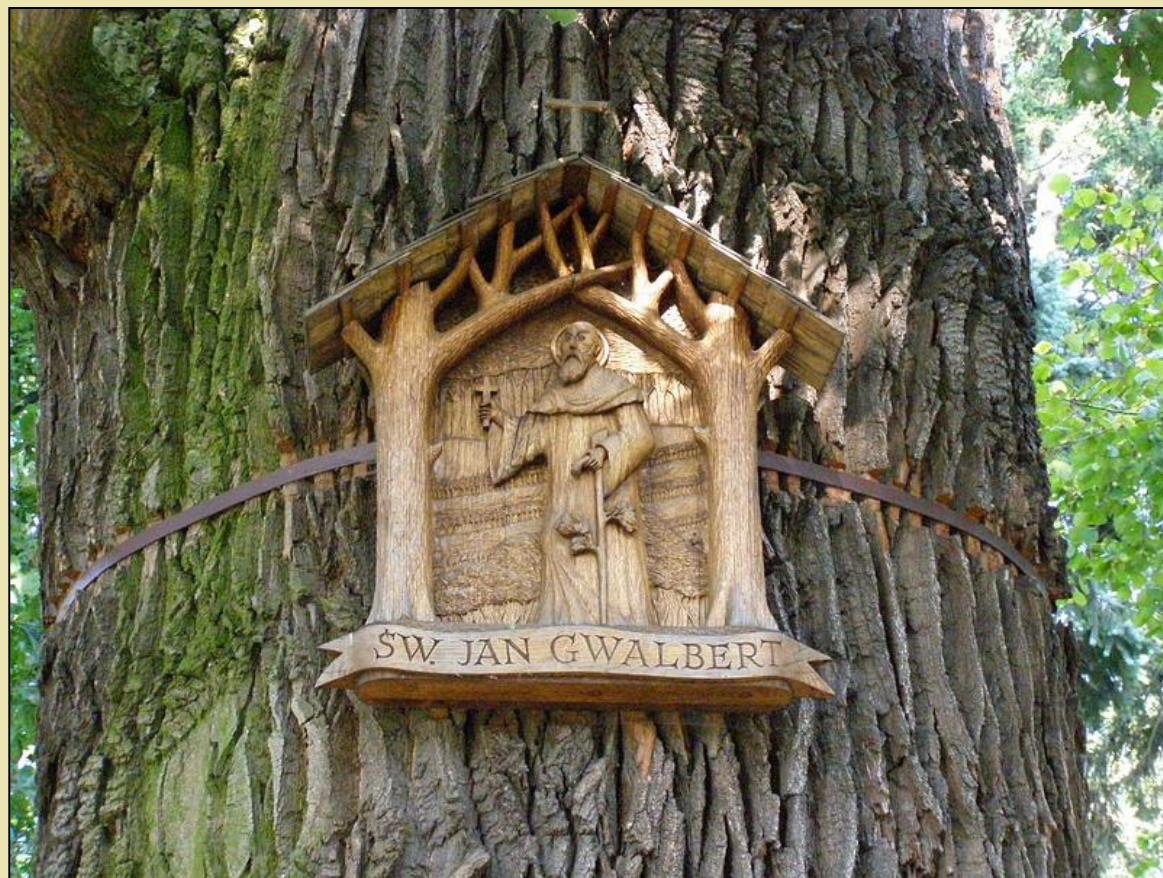
- Mamy w Polsce **sanktuaria religijne w lasach**, np.
 - Leśne Sanktuarium Matki Bożej (MB) Królowej Zdrójów Krynickich – Uzdrowienia Chorych
 - Sanktuarium MB Radosnej Opiekunki Przyrody w Secyminie Nowinach (Puszcza Kampinoska)
 - Sanktuarium MB Opiekunki Środowiska Naturalnego w Mikołowie
 - Sanktuarium MB na Puszczy w Ostrowach Tuszowskich
 - Piaśnickie Sanktuarium Narodowo – Religijne k. Wejherowa
 - Sanktuarium prawosławne na Górze Grabarce k. Siemiatycz

Sanktuarium prawosławne na Grabarce

- Lasy były i są miejscem wyciszenia, medytacji, modlitwy, odosobnienia
- Słowo „puszcza” pochodzi od pustać, pustynia, gdyż uważano dawniej wielkie lasy jako miejsca puste od ludzi, pustynie
- Wybitny etymolog języka polskiego Aleksander Brückner zasadnie dowodził, że terminy „zdrowie”, „siła” pochodzą w językach prasłowiańskich od słowa „drzewo”, gdyż w pogańskich świętych gajach leczono ludzi kontaktem z określonymi gatunkami drzew, ziołami i praktykami magicznymi

- W lasach są liczne dawne, drewniane kapliczki (słupowe, naziemne, nadrzewne), przydrożne figury, boże męki, święte dziuple, jako podziękowania za uratowanie życia, powrócone zdrowie, opiekę
- Współcześnie również są stawiane, często poświęcane:
 - św. Hubertowi – patronowi myśliwych
 - św. Janowi Gwalbertowi – opiekunowi ludzi lasu
 - św. Franciszkowi z Asyżu – szczególnie czczonemu przez ekologów i obrońców przyrody

Płaskorzeźba drewniana św. Jana Gwalberta na dębie
w Gołuchowie (OKL)

- Obszary leśne bywają przyczyną konfliktów społecznych, emocjonalnych sporów, protestów np.:
 - prywatyzować lasy czy pozostawić je w większości jako państwowe, własności skarbu państwa?
 - reprivatyzować lasy, czyli oddać w naturze byłym właścicielom i ich spadkobiercom te tereny, które zostały znacjonalizowane po II wojnie światowej, a może wypłacić tylko odszkodowanie za utracone mienie wg zasad tzw. renty leśnej, a może nie wypłacać żadnych rekompensat i pozostawić prawa własności według obecnego stanu?

- użytkować lasy wg wielowiekowych, tradycyjnych, sprawdzonych zasad, dbając, aby nie ulegała zmniejszeniu ich ogólna powierzchnia i zasoby drewna oraz różnorodność biologiczna (antropocentryści) czy też minimalizować pozyskanie drewna, pozostawiając los lasów naturalnym procesom przyrodniczym, dać pierwszeństwo funkcjom ekologicznym nad gospodarczymi (ekocentryści)?

- na terenach lasów gospodarczych, szczególnie cennych (np. w Puszczy Białowieskiej), stosować metody ochrony czynnej (wg prawa leśnego) czy wyłącznie metody ochrony biernej (bez wycinania posuszu kornikowego)?
- ustanawiać nowe obszary i obiekty chronione – parki narodowe, rezerваты przyrody, obszary Natura 2000, użytki ekologiczne, stanowiska dokumentacyjne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, pomniki przyrody, czy uznać, że istniejąca sieć jest już wystarczająca?
- istnieją liczne, lokalne konflikty i różnice poglądów między leśnikami a działaczami organizacji i ruchów ekologicznych

Puszcza Białowieska

- Lasy były i są wielkim bogactwem narodowym, infrastrukturą ekologiczną kraju, źródłem wielu surowców, dóbr i pożytków, ale również **„obszarem wartości społecznych, źródłem tożsamości i kreatorem więzi”**

A photograph of a misty forest. Tall, thin trees stand in the background, their trunks slightly blurred by the fog. In the foreground, a fallen log lies on the ground, surrounded by dry grass and fallen leaves. The overall atmosphere is quiet and somewhat somber.

Dziękuję za uwagę